

újából érvényesülhettek, a kolozsvári köből ismét visszanyerte vezetőszeropét. A Királyföldön és általában Erdély délkeleti részein azonban a szász köből is tovább élt, aminthogy ezt az ellenfelét a helyi használatból a kolozsvári köből XVII. századi fénykorában sem tudta teljesen kiszorítani. A Partiumban sem tudott a kolozsvári köből sohasem teljesen fölébe kerülni a magyarországi rendszereknek. Így, amikor az önálló fejedelemség megszűnt, az egykori Részeken minden nehézség nélkül ismét a Magyarország többi részén használatos mértékek általánosulhattak. Az Erdéllyel való hosszú kapcsolat emlékeként azonban a lakosság körében sokáig tovább éltek a régi elnevezések [Corpus Statutorum III, 364, 497, 619].

Végül a kolozsvári és szebeni rendszer elterjedésének térképezése esetén kirajzolódának előttünk Erdély tájainak gazdasági vonzásköröi. További részletkutatások feladata lenne tisztázni azt is, hogy milyen gazdasági erők tették éppen a kolozsvárit Erdély vezető mértékrendszerévé. Fontos volna tudnunk, hogy vajjon külkereskedelmi viszonylatban, kelet és nyugat felé egyaránt a kolozsvári volt-e az elismert mérték. A szász és magyar elemnek régi kereskedelmünkben játszott szerepét tudnánk így közvetett módon lemérni. A mértékrendszerekkel kapcsolatos kérdések tisztázásával a régi erdélyi gazdasági élet nyugati vagy keleti tájékozódása, legalább is mezőgazdasági viszonylatban, eldönthető volna. A magyarországi mértékekkel való összevetés mellett azonban figyelemmel kellene azt is kísérenünk, hogy a román vajdaságokkal és rajtuk keresztül a török és keleti kereskedelemmel való közismerten élénk árucere milyen nyomokat hagyott Erdély mértékrendszerében. Nistor alapvető tanulmányai¹ ugyanis sejtetik, hogy amiként a magyar rendszerek hatottak a moldvai mértékekre, ugyanúgy a vajdasági kereskedelem is hozzájárulhatott az erdélyi mértékrendszerek sajátos alakulásához. Nem téveszthető ugyanis a legjelentéktelenebbnek tetsző kérdések vizsgálatakor sem szem elől, hogy Erdély gazdasági életének multját csakis ilyen keleti és nyugati irányban egyaránt tájékozódó kutatás tárhatja fel.

JAKÓ ZSIGMOND

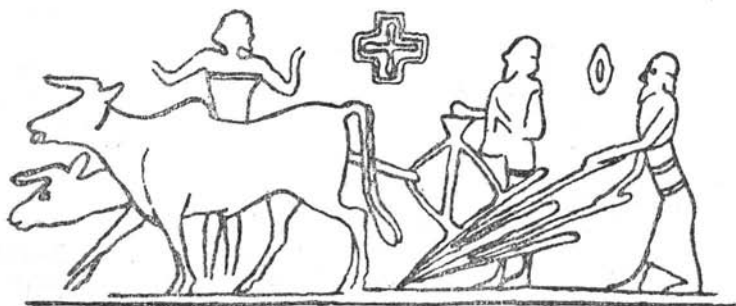
A babilóniai vetőeke. Az Erdélyi Nemzeti Múzeum Történeti Tárában 1945. május 1—15-ig rendezett mezőgazdasági kiállításon főleg a kézi-szerszámok fejlődése került bemutatásra. Köztük természetesen maga az eke is. A helybeli Gazdasági Akadémia tulajdonában levő, rajzolt eke-képek világviszonylatban is gazdag és tanulságos képet nyújtottak az eke fejlődéséről a legprimitívebb formától a mai idők legfejlettebb formájáig. Ezt a gazdag képet, a kiállítás rendezősége a Múzeum őskori anyagának beillesztésével és néhány kézírazzal (ezeket ifj. dr. Kós Károly készítette el) kiegészítve még tetszetősebbé tette. Az alább leírandó babilónai vetőgép képére azonban nem emlékezem az ott látottak között. Ha meg lett volna is, kísérő alakok nélkül mutathatták be, és így teljesen értelmét veszítve, nem szolgálhatta tulajdonképeni célját, azaz annak bemutatását, hogy az ember már ilyen korai időkben kísérletezett mezőgazdasági gépek előállításával. Itt épen az ekével kapcsolatos vetőgépről van szó, tehát a szántás és vetés gondolatának összesűrítéséről és a különböző eljárások összekombinálását megtestesítő gép előállításáról.

¹ Die auswärtigen Handelsbeziehungen der Moldau. Gotha, 1911. — Handel und Wandel in der Moldau. Czernowitz, 1912. 139—56.

Úgy látszik, maguk a felfedezők is büszkék lehettek találmányukra, mert a szániás-vetés jelenetét pecsétlő-hengerük tárgyául választották. Ez azt jelenti, hogy az ábrázolás tárgyát legszemélyesebb ügyüknek tekintették annyira, hogy minden hivatalos és magán okmányukat a henger ábrázolásának leforgatott képével, mint hitelesítő pecséttel látták el.

Maga a pecsétlő henger elég jól keltezhető. A közép babilóniai kor azon szakaszához tartozik, melyet a 176 éves hettita uralom után (Kr. e. 1925—1750) következő 576 éves kassita (kosséek) idegen uralom (Kr. e. 1750—1180) jellemez Babilónia területén. A Kr. e. 1500—1300 évek tájáról származó emlék magán hordozza a kassita korszak pecsétlőhengereit jellemző sajátos kereszt-alakot a mezőben; az ember alakok szemben és oldalt ábrázolásának ugyanazon alakon is gyakran megtörténő összekeverésével, szóval a kort és helyet jellemző művészi készséggel, a fenti korba illő; magas, karcsú ember-alakjai révén azonban — szemben a kort jellemző megrövidített emberalakokkal, — inkább a korszak elejére kívánkozik.

MEISSNER BRUNÓ műve¹ CLAY nyomán mutatja be a pecsétlő lenyomatát. MEISSNER külön is felhívja a figyelmet a szántási jelenetre, melyet így ír le: két ökrrel szántanak, három ember teljesít szolgálatot; egyik a marhákat hajtja, a másik az ekét tartja, míg a harmadik az ekére alkalmazott esőbe gabonaszemeket szór, melyek a csövön át hullanak a földre.

Mi más volna ez, mint az ekével egyesített vetőgép! Az eke hosszúkás, erőteljes testét az alkalommal két pár, hátrafelé villaszerűen szétágazó kar veszi közre. A belső, hosszabb villa két végét kell az ekeszarvának tekintelnünk, mert ezt tartja a szakállas, hosszúruhás, övezett ember. Maga a vetőszervezet a külső, rövidebb villának az ökrök felé eső ágával van összerakva, úgy, hogy az ökrök a vetőeke ezen részéhez vannak

¹ Grundzüge der babilonisch-assyrischen Plastik. Leipzig, 1915. 127. kép. — Meissner hivatkozott munkájában a következő, 128. kép hasonló jelenetet ábrázol, de kevésbé sikerült kivitelben. A pecsétlő-henger lenyomatán, ez alkalommal, az erősen széthúzó állatok körül csak két ember foglalatoskodik: egyik a marhákat tereli, a másik az ekeszarvát tartja. A magvakat esőbe rakó harmadik alak tehát hiányzik, helyette azonban a kép mezejében, fent, egy edényt látunk, melynek aljából eső vezet az eke felé. Nyilvánvaló, hogy a harmadik személyt e gabona-tartállyal helyettesítették: a gép tehát tökéletesül. A baj csak az, hogy az edényből levezető eső, a bizonyára sérült pecsétlő-hengeren, nem ér le az ekéig, hanem mintegy a levegőben lebeg, és így a gép fejlődött formájához szó férhet.

fogatolva. A vetőszerkezet rombikus alakot mutat, melynek két középső csúcsát a gabonaszemeket tartalmazó függőleges cső mint rövid átló köti össze. A függőlegesen álló cső a rombus csúcsán felül nyúlik és láthatóan kitölcséresedik. Így nyilván nagyobb mennyiségű gabona felvételére képes. Az, hogy a rombus-alak oldalai is esőveket formálnának, nem valószínű, mert az ilyen szerkezet az egész művet gyengítené. Ellenben az a tény, hogy a függőleges cső nem közvetlenül a rombus alsó csúcsának irányul, hanem azon oldal végének, melyhez az ökröket fogatolták, arra vall, hogy a gabonaszemek eldugulása ellen a szántás közben így nagyobb mozgásnak kitett részek összekapcsolásával védekeztek.²

Az avatatlan olvasónak is feltűnhetik, hogy ilyen korai időkben a Tigris és az Eufrates völgyében olyan feladatok megoldására vállalkoztak, mely a mi közelebbi területeinken napjainkban, a modern gépek korszakában se nyert megoldást. Szántó- és egyben vetőgép nem használatos nálunk ma sem, amikor külön-külön olyan „értelmes“ gépek állanak a mezőgazdálkodás szolgálatában. E kérdésben FARKAS ÁRPÁDDAL és GUNDA BÉLÁVAL³ folytatott beszélgetésem során, BEHLEN H.⁴ e tárgy körbe vágó munkájának áttanulmányozása rendjén az a kép alakult ki ide vonatkozóan, melyet alább vázlatosan adok.

Nálunk a talajviszonyok nem alkalmasok arra, hogy a modern ekék mély barázdái- és a jóval sekélyebb vetés-szint közötti különbség, a szórva-vetett terményeknél, eredményesen elérhető lenne szántó-vető gépekkel. Ezért nincsenek ilyenénképpen kombinált gépeink. Ellenben a sík, kövér, nedves (vizcserős), lazán összeálló (esetleg homokos) talaj, nemcsak európai, hanem általános viszonylatban is, megengedi az így kombinált gépek célirányos használatát. Ilyen területeken ősidők óta szokás volt az előre elvetett magvaknak utólagosan sekély járatú, tehát primitív jellegű eke által kiforgatott földdel való betakarása. Előnye volt, hogy a barázda a felesleges vizet elvezette, hátránya volt azonban, hogy sok gabonaszem betakaratlanul maradt. Az így megmunkált földeken kikelő gabonaszorok, mint a lírán a kifeszített lúrok, párhuzamosan szaladtak: ezért a latin nyelv a művelés e módjának jelölésére a *lirare* kifejezést használta. A közép- és újkoron át napjainkig szélteben használatos ez a művelési eljárás, az arra alkalmas területeken. Eszköze, az eke, más szerkezetű, mint a kötött talajt szántó ekéé. A német például *Beetpflug*⁵ néven különbözteti meg a többi, más rendszerű ekéktől.

Kétségtelen, hogy babilóniai emlékünknél is egy ilyenféle ekével van dolgunk: a gép által előre elszórt magvakat a vetőszerkezettel összeépített eke által kihányt föld nyomban eltakarja. Ezt az összesűrített gépet BEHLEN Babilónia területéről még nem ismeri, és főleg nem ilyen korai időkből.

² A pecsétlő-lenyomat rajzáért dr. ifj. Kós Károly egyetemi tanárségéd úrnak tartozom köszönettel.

³ Gunda Béla volt szíves figyelmemet felhívni arra, hogy a babilóniai és assziri vetőgépekkel Hahn foglalkozott behatóbban »Die Entstehung der Pflugkultur« című könyvében. — Leser P., Entstehung und Verbreitung des Pfluges Münster, 1931 szintén foglalkozik a vetőgépekkel. Ezek a munkák azonban, jelenleg, nem állanak rendelkezésre a vezetése alatt álló Néprajzi Intézet könyvtárában és így magam nem használhattam fel őket.

⁴ Der Pflug und das Pflügen bei den Römern und in Mitteleuropa in vorgeschichtlicher Zeit. Dillenburg, 1904.

⁵ Ha t. i. keresztben is szántanak, apró ágyásokra tagolják ez által a földet.

Bölcs Salamon mondása, hogy semmi sincs új a nap alatt és a föld felett, e henger-lenyomat láttán és átértése során önkéntelenül eszünkbe jut. Háromezeröttszáz év távlatából szemlélhetjük az ember törekvését az időt- és munkaerőt megtakarító gépek szerkesztésére. E rövid közlemény célja csupán ennek nyilvántartása, az esetleges elfeledésből való kiemelése.

KOVÁCS ISTVÁN

A mezőpaniti „kisasszonyok“. LAJTHA LÁSZLÓ az ozsdolai (Háromszék megye) „vadleány“-ról írt tanulmányában említi a szolnokdobokai „kisasszony“ néven ismert mitológikus lényeket [Ethn. LII (1941), 246–50]. A „kisasszony“ alakjáról való, ismereteinket kiegészíthetem egy Mezőpanitról (Maros-Torda m.) való történettel; ehhez hasonló tudomásom szerint az erdélyi magyar néphit köréből még nem jegyezték le.

Két juhásztor holdvilágos éjszaka künn beszélgetett a juhok mellett. Beszélgetésük közben muzsikaszót hallottak. Megindultak a hang irányába, de alig haladtak egy kis távolságra, azt látták, hogy közelükben „kisasszonyok“ és „úrfiak“ lakmároznak, s számukra érthetetlenül hangzó éneket dúdolnak. A két juhász közelebb ment a lakmározó társasághoz. A mulatozók észrevették a juhászokat, s intettek, hogy lépjenek hozzájuk. Amikor a két juhász odament, kezükbe nyomtak egy-egy pánkót (fánkot) és egy ivókupát. A különös társaság aztán tovább mulatozott: a „kisasszonyok“ és „úrfiak“ koccintottak egymással, s így közöntöttek egymásra: „Lötytöm-fitty komám uram! — Korom-bitty, komám asszony!“ A pásztorok a koccintgatástól és a különös köszöntéstől annyira megijedtek, hogy önkénytelenül is Isten nevét emlegették. Erre a „kisasszonyok“ és „úrfiak“ eltűntek, s a juhászok kezében lévő ivókupa lócsonttá, a pánkó pedig lóganévá változott.

KRIZSOVÁNSZKYNÉ NAGY OLGA

Népi téglaegetés a zilahi Mice-völgyében. Ha a magyar népi építkezés gazdag irodalmát áttekintjük, azt fogjuk tapasztalni, hogy míg majdnem mindegyik leírás az építkezéshez felhasznált anyagok tárgyalásakor a fa, vessző és vályogos építkezés módjáról részletesen megemlékezik, addig a népi építkezés egyik újabb fajtájáról, éppen azért, mert újabbkeletű, csak nagyon szűkszavúan ír. Az eddig megjelent idevágó néprajzi tanulmányok csak a vályogos építési módot mutatták be és a népi téglaegetés munkamenetének leírását teljesen figyelmen kívül hagyták.¹ Egyedül Ecsedi István ír róla bővebben a debreceni népi építkezéssel foglalkozó tanulmányában.² Leírása azonban csak általánosságban szól erről az építkezési módról, de a munkamenet ismertetése itt is hiányzik.

Néhány napos vidéki tartózkodásom ideje alatt (1945. szeptember 3–7) alkalmam volt a zilahi határ nyugati felén elterülő Micepatak völgyében

¹ Györffy István, A Nagykúnság és környékének népies építkezése: Népr. Ért. IX (1908), 1–18, 153–66. és X (1909), 65–78. Itt »A sárépítkezés« című fejezetben (162. l.) csak a vályogos építkezéstről és fajairól szól, a téglával való építkezést mint újabbat csak éppen megemlíti (163. l.). — Nagy József, A Hegyhát-vidék építkezése: i. h. I (1900), 81–96. — Banner János, A békési magyarság népi építkezése: i. h. XII (1911), 129–43. Mindketten csak éppen megemlítik az építkezésnek ezt a módját. A többi, a népi építkezéstről szóló tanulmány egyáltalán nem tárgyalja ezt a kérdést.

² A debreceni népi építkezés: XIII (1912), 157–94.